

Bartók Béla¹

(1881. március 25. – 1945. szeptember 26.)

Bartók Béla élete és műve ismét különösen időszerűnek tűnik. Az európai integráció korábban soha nem remélt mértékben látszik megvalósulni. A 20. század első felében, amikor is két „világ”-háború osztotta meg Európát, távolinak tűnhetett bármi ilyesféle remény. És mégis, éppen Bartók kiapadhatatlan és elfogulatlan érdeklődése (illetve, ahogy ő maga kifejezte: szeretete) a különböző népek, szomszédnépek, etnikumok paraszzenéje iránt ma is példaértékű.

A zeneszerző, zongoraművész és népzene kutató Bartók 1881-ben született az akkor Magyarországhoz tartozó Nagyszentmiklóson (ma Sînnicolau Mare, Románia) és 1945-ben halt meg New Yorkban. Gyermekkorát betegségek árnyékolják be. Apja, id. Bartók Béla korai halála után édesanyja, Voit Paula egyedül fogott hozzá hét éves fia és három éves leánya, Elza neveltetéséhez városról városra vándorolva, míg végül Pozsonyban (ma Bratislava, Szlovákia) telepedhettek meg, ahol Béla rendszeresebb zenei képzésben részesült és érettségivel befejezte gimnáziumi tanulmányait. Az ugyancsak Pozsonyból származó, nálánál négy évvel idősebb Dohnányi Ernő nyomdokaiba lépve a budapesti Királyi Zeneakadémiára ment tanulni, ahol a Liszt-tanítvány Thomán István zongora-, és Hans Koessler zeneszerzés-tanítványa lett 1899 és 1903 között. Noha kiemelkedő tehetsége mind zongoraművészként, mind zeneszerzőként hamar megmutatkozott, pályája mégsem indult könnyen.

Első nagyszabású hazafias kompozíciói (a hamarosan visszavont Kossuth szimfónia, a zongorára, ill. zongorára és zenekarra írt Rapszódia, az 1. zenekari szvit) megírását követően felfedezte a paraszzenét, mely az addig ismert népies műzenénél eredetibbnek, „hitelesebb”-nek és alkalmasabbnak is bizonyult egy új magyar zenei nyelv megteremtéséhez. Ekkor rendszeres népzene gyűjtésbe fogott, és ezzel párhuzamosan elkezdett népi zenén alapuló modern (olykor egyenesen kísérleti jellegű) kompozíciókat írni (Tizenégy bagatell, 1. kvartett). Egyéni stílusának kialakulásában döntő szerepet játszott a válság, melyet Geyer Stefi hegedűművésznő iránti reménytelen szerelme okozott, s melynek dokumentuma halála után megjelent („I.”) hegedűversenye (1907/08). 1909-ben feleségül vette Ziegler Mártát, kitől első fia, ifjabb Bartók Béla (1910–1994) született. Több mint egy évtizeden át fáradhatatlanul gyűjtött Magyarországon eldugott falvaiban, a magyar mellett jelentős szlovák és román ajkú területeken, ahol érdeklődése már igen hamar a kisebbségek népzeneje felé fordult, és kutatásaival úttörő módon járult hozzá az összehasonlító népzene tudományhoz. Különösen izgatták a szerinte egzakt tudományos módszereket igénylő, „természeti jelenség”-nek tekintendő parasztmuzsika archaikus vonásai. A rendszeres terepmunka időszakából való hazai népzene gyűjtése mintegy 3500 román, 3000 szlovák és 2700 magyar, valamint néhány szerb és bulgár dallamot (dalt és hangszeres darabot) ölel fel.

1906-tól szoros tudományos együttműködés alakult ki közte és az ugyancsak zeneszerző és folklórkutató Kodály Zoltán (1882–1967) között. Az ősi zene iránti érdeklődés Bartókot 1913-ban Algériába vezette arab népzene gyűjtésére, később pedig, 1936-ban Törökországba is ellátogatott. A népzene kutatói terepmunka azonban 1918-ban, az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése, és Magyarország jelentős területeinek az I. világháborút követő elvesztése miatt éppen a folklórisztikailag legfontosabb vidékeken vált lehetetlenné, s Bartók azt alkalmi gyűjtések kivételével nem folytathatta. Helyette előbb szlovák, majd román gyűjtéseinek egyre részletesebb lejegyzése, rendszerezése és tudományos kiértékelése foglalkoztatta. A magyar népdal (1924) címmel pedig megjelentette a gazdag példatárat is tartalmazó első tudományos igényű áttekintést a parasztság körében gyűjtött népzenei kincséről, majd 1934 és 1940 között ismét intenzíven dolgozott az akkori teljes, mintegy 13.000 dallamot számláló magyar népzenei anyag rendszerezésén, valamint részt vett a Pátria lemezsorozathoz 1937/38-ban készült hangfelvételek munkálataiban is. Népzene tudományi munkásságának elismeréseképpen választotta 1935-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé. Az I. világháborút követő időszakról kezdve Bartókot, különösen A fából faragott királyfi (1914–17) balett 1917-es és A kékszakállú herceg vára opera (1911; mindkét mű Balázs Béla szövegére) 1918-as sikeres bemutatásának köszönhetően nemzedéke és általában a modern magyar zeneszerzés vezető komponistájának ismerték el. Újabb zeneműveit a jelentős bécsi zeneműkiadó, az Universal Edition 1918-ban kezdte kiadni, s végre megnyílt Bartók számára a nemzetközi zongorista és

¹ Melléklet Örményiné Farkas Andrea: Felkészítés a könyvtárhasználati tehetségfejlesztésre a Bod Péter Országos Könyvtárhasználati Verseny új koncepciójának tükrében, Módszerek c. 2016. 10. 10-i előadásához.

zeneszerző pálya lehetősége. Ettől kezdve rendszeresen koncertezett Párizsban, Londonban és Európa más zeneiközpontjaiban. Az 1920-as évek második felében az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban is nagyobb koncertkörutat tett. 1923-ra esett válása első feleségétől. Fialat zongoraművész tanítványát, Pásztory Dittát vette feleségül, kitől a következő évben született második fia, Péter.

Bartók zongoraművei, az Allegro barbaro(1911), vagy a Szabadban(1926), valamint pedagógiai céllal komponált sorozatai, a Gyermekeknek(1908–1911) és a Mikrokosmos(1932–39) zongorára, illetve a Negyvennégy duó két hegedűre(1931) jelentős helyet foglalnak el a 20. századi zeneszerzés és korszerű zeneoktatás történetében; 1908 és 1939 között komponált hat vonósnygyese a műfaj történetében kiemelkedő eredménynek számít. Több nagyszabású zenekari műve, különösen az 1923-ban komponált Táncszvit és a svájci karmester–mecénás Paul Sacher megrendelésére íródott Zenehúros hangszerekre, ütőkre és cselesztára (1936) vált első előadásait követően mindjárt világhírűvé. A merész témaválasztása miatt kölni bemutatásakor botrányt kiváltott pantomimjében, A csodálatosmandarinban (librettó: Lengyel Menyhért; 1918–19, hangszerelés 1924, bemutató 1926) jutott el zenei stílusában a legradikálisabb pontig. E művek kora két leghíresebb zenei újítója, Arnold Schönberg és Igor Stravinsky mellett jelölték ki helyét. Itthoni és külföldi tudományos előadásainak, cikkeinek, tanulmányainak és dallamkiadványainak köszönhetően ugyanakkor a kelet-európai népzene egyik legnagyobb szaktekintélyének számított.

Ausztria német megszállását követően műveinek kiadását a londoni Boosey and Hawkes cégre bízta, s előkészületeket tett, hogy elhagyja a háborús Európát; 1940-ben feleségével az Egyesült Államokba utazott. Koncertezés mellett elsősorban egyetemeken talált a maga számára elfogadható munkát, mindenekelőtt a Columbia Egyetemen, mely díszdoktorává avatta, s ahol Milman Parry nagy délszláv gyűjteményének lejegyzésén és rendszerezésén dolgozott. Amerikai tartózkodása alatt igen hamar jelentkezett végzetes betegsége, a leukémia. Még így is megírhatott néhány mesterművet, a zenekari Concertót (az orosz származású Serge Koussevitzky karmester számára, 1943-ban), a szólóhegedűszonátát (Yehudi Menuhinnek, 1944-ben) és – lényegében – a feleségének szánt 3. zongoraversenyt. Az utóbb kiegészítve közreadott Brácsaversenyét már csak vázlatos formában hagyta hátra. Viszont legtöbb népzenei gyűjteményét kiadásra készítette elő, bár ezek már csak halála után jelenhettek meg.

A világháború alatt és befejezése után hazája sorsa intenzíven foglalkoztatta, ám halála előtt a hazatérést – bár magyar állampolgárságát megőrizte – nem tartotta időszerűnek. Földi maradványait 1988-ban két fia, ünnepélyes keretek között, hozta New Yorkból Budapestre, ahol a Farkasréti Temetőben került végső nyughelyére.

Jelzésjegyzék:

Évszámok

Helynevek

Emberek

Művek

Életének fontos szakasza: a népzene gyűjtés

Egyéb információk

Forrás: Bartók Béla In: Bartók Archívum, Bp., MTA Bölcsészettudományi

Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, é.n., URL: <http://www.zti.hu/index.php/hu/bartok/bartok-bela>

Utolsó letöltés: 2016.10.10.